

Majstor od Zadobarja i Krsto I. Frankapan

Rosana Ratkovčić

Odjel za umjetničke studije, Sveučilište Sjever, Koprivnica

rosana.ratkovic@unin.hr

DOI <https://www.doi.org/10.17234/9789533792262.05>

SAŽETAK

U članku se bavimo skupinom zidnih slika koje smo u Hrvatskoj povezali s kapelom sv. Antuna u Zadobarju, a anonimnog autora eponimski smo nazvali Majstor od Zadobarja. S *Njemačko-rimskim brevijarom* ovu skupinu zidnih slika povezuje prisutnost jednakog frankapanskog grba kakav nalazimo i na zidnim slikama u župnoj crkvi Rođenja Marijina u Sveticama. U odnosu između ovih umjetničkih ostvarenja pokazuju se dva smjera u umjetničkim i pokroviteljskim interesima frankapanske obitelji, s jedne strane djelo visokih umjetničkih standarda namijenjeno društvenoj eliti, a s druge strane zidne slike skromnijih umjetničkih dometa namijenjene feudalnim podanicima. Oba ova frankapanska pokroviteljska i umjetnička interesa nalazimo u umjetničkoj opremi župne crkve sv. Martina u Obervellachu, u Koruškoj. U crkvi se nalazi *Frankapanski oltar*, rad nizozemskog slikara Jana van Scorela, a na južnoj fasadi je zidna slika s likom sv. Kristofora, koju po likovnim obilježjima možemo povezati sa skupinom oko Majstora od Zadobarja.

KLJUČNE RIJEČI: Majstor od Zadobarja, župna crkva Rođenja Marijina u Sveticama, *Njemačko-rimski brevijar*, *Frankapanski oltar*, Jan van Scorel, župna crkva sv. Martina u Obervellachu, Krsto I. Frankapan, Apolonija Lang

Majstor od Zadobarja eponimski je naziv za majstora koji je oslikao kapelu sv. Antuna u Zadobarju,¹ a upotrijebili smo ga prigodom istoimene izložbe Gradskog muzeja Karlovac pod vodstvom kustosa Igora Čuliga, koja je tijekom 2017. i 2018. godine predstavljena u nekoliko izložbenih prostora, na Dubovcu, u Domitrovićevoj kuli u Zagrebu i Kući istarskih fresaka u Draguču.²

Rezultate istraživanja zidnih slika u kapeli sv. Antuna u Zadobarju predstavila sam u nekoliko članaka i publikacija.³ O otkriću i restauraciji zidnih slika u kapeli sv. Antuna pisala je konzervatorica Marinka Mužar.⁴ Vlado Mikšić pisao je o vjerskom tumačenju

ciklusa zidnih slika u Zadobarju.⁵ Recentnim istraživanjima ikonografskih i naručiteljskih aspekata ciklusa detaljnije se posvetio Ivan Jurković.⁶

S djelovanjem Majstora iz Zadobarja povezali smo slabije sačuvane zidne slike u pavlinskoj i župnoj crkvi Rođenja Marijina u Sveticama i kapeli sv. Marije Snježne u Volavju, kao i novije nalaze u župnoj crkvi sv. Martina u Svetom Martinu pod Okićem, župnoj crkvi sv. Nikole u Žumberku i kapeli sv. Jelene u Lipi.⁷

Ciklus zidnih slika u Zadobarju obuhvaća prizore *Maieštas Domini* s likovima apostola i sv. Antuna Pustinjaka u apsidi te *Navještenje*, *Imago Pietatis* i *Kamenovanje sv. Stjepana* na trijumfalnom luku. Na sjevernom zidu lađe je *Poklonstvo kraljeva* i prizori iz *Geneze*, uz likove sv. Katarine, sv. Sebastijana i sv. Fabijana. Na južnom zidu lađe nalaze se prizori Bogorodice Zaštitnice, sv. Jurja, mučeništva sv. Lovre, Raspeća i sv. Mihovila koji važe duše pokojnika iznad prizora pakla.

U apsidi (sl. 1), ispod lika sv. Andrije apostola, između bordure i oble obrisne linije slikane zavjese, nalazi se glagoljski natpis koji smo pročitali kao godinu 1539., koja se može odnositi na datum dovršenja zidnih slika ili predstavlja gornju granicu za njihovo

1 Nakon početne neusklađenosti oko upotrebe naziva Majstor od Zadobarja/Majstor iz Zadobarja, odlučili smo se za naziv Majstor od Zadobarja kao prikladniji, s obzirom na to da ovaj majstor vjerojatno nije podrijetlom iz Zadobarja, već iz Hrvatskog primorja, kao što su pokazala istraživanja koja predstavljamo u tekstu.

2 Izložba *Majstor od Zadobarja*; autor izložbe: Igor Čulig, u organizaciji Gradskog muzeja Karlovac i Dijecezanskog muzeja zagrebačke nadbiskupije, izložbeni prostor Gradskog muzeja Karlovac na Dubovcu, otvorenje izložbe 20. travnja 2017.; *Domitrovićeva kula*, Zagreb, travanj i svibanj 2018.; *Kuća istarskih fresaka*, Draguč, rujan i listopad 2018. Igor Čulig danas je ravnatelj Muzeja Grada Karlovca.

3 Usp. Rosana Ratković, »Zidne slike domaćeg majstora u Zadobarju, Volavju i Sveticama«, u: *Starohrvatska prosvjeta*, III (2008.) 35, str. 195-208; ista, »Kasnogotičko zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 54 (2011.), str. 119-126; ista, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Kultura umjetnosti, 2014.; ista: »Kapela sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju«, u: Igor Čulig (ur.), *Majstor od Zadobarja: srednjovjekovno slikarstvo u kapelici sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju, Karlovac*; Karlovac: Gradski muzej Karlovac, Dijecezanski muzej zagrebačke nadbiskupije, 2017., str. 2-37.

4 Usp. Marinka Mužar, »Novootkrivene freske u kapeli sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju – konzervatorsko-restauratorska istraživanja«, u: *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 50 (2007.), str. 237-248.

5 Usp. Vlado Mikšić, »Vjersko tumačenje prizora«, u: Igor Čulig (ur.), *Majstor od Zadobarja*, 2017., str. 38-44.

6 Usp. Ivan Jurković, »Vizualni identitet Stjepana III. Frankapana Ozaljskog u crkvi 'Blasene Dywe Marie na Zmolcha Warhu'«, u: *Croatia Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 42 (2018.) 82, str. 1-10; isti: »Sveti Grgur Veliki u Njemačko-rimskom brevijaru (1518.), na freskama u Sveticama (1541.) i u Raju duše (1560.) koje su naručili Frankapani Modruški i Ozaljski«, u: *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, 70 (2020.), str. 137-154.

7 Usp. Rosana Ratković, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 2014., str. 112.

Sl. 1 Zadobarje, kapela sv. Antuna Pustinjaka, zidne slike u apsidi (snimio Goran Vranić)

datiranje (sl. 2).⁸ U skladu s ovako kasnim datiranjem su i likovna obilježja zidnih slika, s jednakim tretiranjem nabora na haljinama, pozadine i ornamentalnih uzoraka okvira, zbog čega se pokrenuti gotički oblici pretvaraju u otvrdnule forme dekorativnog utiska. U ikonografskom smislu zidne slike također pripadaju srednjovjekovnim shvaćanjima, s prikazom *Maiestas Domini* i pojasa s likovima apostola u apsidi, kao što je bio običaj u apsidama romaničkih crkava.

8 Usp. isto, str. 235.

Jednostavna likovna sredstva, ograničena upotreba boja i srednjovjekovna formalna i ikonografska obilježja upućuju na pretpostavku da su zidne slike rad domaćeg majstora, a uočavanje zidnih slika jednakih likovnih obilježja u Sveticama, Volavju, Svetom Martinu pod Okićem i Žumberku pokazuje da se radi o radionici koja je na ovom području djelovala u prvoj polovini XVI. stoljeća.⁹ Time se ova skupina zidnih slika pokazuje i kao jedino poznato srednjovjekovno ostvarenje

9 Usp. isto, str. 112.

Sl. 2 Zadobarje, kapela sv. Antuna Pustinjaka, glagoljski natpis u apsidi (snimio Damir Facan Grdiša)

neke domaće radionice na području kontinentalne Hrvatske, uz zidne slike u svetištu crkve sv. Brcka u Kalniku.¹⁰ Djelovanje domaće radionice i upotreba glagoljice navodi na usporedbu s istarskim srednjovjekovnim zidnih slikama, za koje je još Branko Fučić primijetio da se na kraju srednjovjekovlja, s pojavom domaćih majstora Vincenta i Ivana iz Kastva te njihovih nasljednika, sve više »pretvaraju u dekorativne sheme«.¹¹

Na području Slovenije ranije je primijećena skupina zidnih slika srodnih likovnih obilježja, koje pripadaju krugu oko slikara Tome iz Senja, koji je 1511. godine potpisao i datirao ciklus zidnih slika u crkvi sv. Jedrta (Gertrude) u Nadlesku pri Ložu.¹² Ovoj skupini pripisuje se oko dvadeset

¹⁰ Usp. isto, str. 150-154.

¹¹ Branko Fučić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u Istri*, doktorski rad, Filozofska fakulteta Univerze u Ljubljani [Rijeka-Ljubljana], 1964., str. 272.

¹² Usp. Jure Mikuž, »Slikarstvo hrvaške skupine v 16. stoletju na Slovenskem«, u: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., 10

Sl. 3 Svetice, župna crkva sv. Marije, zidne slike u podlučju prozora u svetištu (snimila Rosana Ratkovčič)

pet spomenika iz drugog, trećeg i četvrtog desetljeća XVI. stoljeća, koji se rasprostiru na području od Ljubljane do Bele krajine.¹³ Slovenski kolege povezali su ovu skupinu zidnih slika s pričom Primoža Trubara u uvodu u katekizam iz 1575. godine, kako je njegov otac dao crkvu u Rašici ukrasiti nekom hrvatskom slikaru, zbog

(1973.), str. 13-29 (15).

¹³ Usp. Janez Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji: III. knjiga. Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo Kraljino*, Ljubljana: Družina d.o.o., 2001., str. 137.

Sl. 4 Grbovi Kršte Frankapana i Apolonije Lang, drvorez u Njemačko-rimskom brevijaru (1518.)

čega je ova skupina slikara u Sloveniji nazvana »hrvatski slikari«.¹⁴

Podatak o primorskom podrijetlu majstora Tome iz Senja potvrdio je pretpostavku o primorskom podrijetlu radionice koju smo na području Hrvatske povezali s Majstorom od Zadobarja.¹⁵ Zidna slika jednakih likovnih obilježja u kapeli sv. Jelene u Lipi, u riječkom zaleđu, s prikazom sv. Jurja na trijumfalnom luku, također potvrđuje veze radionice Majstora od Zadobarja s Hrvatskim primorjem.¹⁶

Na fragmentarno sačuvanim zidnim slikama u crkvi Rođenja Marijina u Sveticama, koje povezujemo s djelovanjem radionice Majstora od Zadobarja, u podlučju prozora

u svetištu, prikazan je grb obitelji Frankapan (sl. 3).¹⁷ Prisutnost frankapanskog grba u Sveticama pokazala je da djelovanje ove radionice možemo povezati s frankapanskim pokroviteljstvom te da su širenjem frankapanskih posjeda iz Hrvatskog primorja na područje kontinentalne Hrvatske, iz Primorja vjerojatno došle i radionice domaćih majstora.¹⁸ Frankapanski grb slikan u Sveticama jednak je grbu koji je prikazan u *Njemačko-rimskom brevijaru*, koji je Krsto I. Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang

pripremio i dao tiskati 1518. godine (sl. 4).¹⁹ Za neke istraživače to je upućivalo na pretpostavku da je Krsto I. Frankapan naručitelj i zidnih slika u Sveticama.²⁰ Zbog posebnog oblika ovog grba u Sveticama, koji je podijeljen na četiri polja, s motivima osmerokrake zvijezde i lavova koji lome kruh u gornjim poljima i motivima »štakastog« križa i tri ljljana u donjim poljima, dugo je ostalo prihvaćeno

¹⁷ Usp. isto, str. 213-215.

¹⁸ Usp. isto, str. 110.

¹⁹ Usp. Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima koje su 1518. u Veneciji dali tiskati Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang i 1560. u Padovi Katarina Frankapan, supruga Nikole Zrinskog Sigetskog«, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 35 (2017.), str. 61-84 (61-62).

²⁰ Usp. Marinka Mužar, »Novootkrivene freske«, 2007., str. 246.

¹⁴ Rosana Ratković, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 2014., str. 108.

¹⁵ Usp. isto, str. 110.

¹⁶ Usp. isto, str. 165-166.

Sl. 5 Grb Katarine Frankapan, drvorez u molitveniku *Raj duše* (1560.), preuzeto iz: Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima koje su 1518. u Veneciji dali tiskati Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang i 1560. u Padovi Katarina Frankapan, supruga Nikole Zrinskog Sigetskog«, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 35 (2017.), str. 64.

mišljenje Matije Mesića s kraja XIX. stoljeća (1870.) da je to »poseban grb Krstin«.²¹

Na zidu crkve Rođenja Marijina u Sveticama nalazi se kamena kustodija na kojoj je uklesana godina 1541., uokvirena trakama crvene boje povezanim sa slikanim ciklusom, što upućuje na datiranje zidnih slika nakon 1541. godine, a time i nakon smrti Krste I. Frankapana 1527. godine.²² Ivan Jurković naručiteljima zidnoga oslika u Sveticama stoga smatra Stjepana III. Frankapana Ozaljskoga i njegovu sestru

Katarinu (kasniju suprugu Nikole Šubića Zrinskoga).²³

Jednaki četverodijelni grb prisutan je i u molitveniku *Raj duše* Katarine Frankapan, Krstine nećakinje, iz 1560. godine,²⁴ što pokazuje kako ovaj grb ne pripada isključivo Krsti I. Frankapanu, već su se njime služili i drugi članovi obitelji (sl. 5). Ivan Jurković pokazao je na primjeru ovog grba kako Frankapane možemo smatrati pretečama mode »povećanog grba« – sjedinjavanja grbova dviju obitelji ili starog i novousvojenog obiteljskog grba u jednom štitu, koje se najčešće događalo četvorenjem, tako da se jednom grbu dodijeli A i D, a drugom B i C polje.²⁵ U hrvatskom je grboslovlju prevladalo mišljenje da takav način kreiranja »povećanog grba« s više polja datira od XVI. stoljeća. Međutim, Ivan Jurković pokazuje da je kreiranje »povećanog grba« na hrvatskim prostorima kojima su vlasnicima bili Frankapani započelo već krajem XIV. stoljeća, a da je korištenje starog i novog grba u jednom kvadriranom grbu započelo vrlo brzo nakon papine »adopcije« knezova Krčkih u Frankapane 1422. godine.²⁶

Pokroviteljstvo obitelji Frankapana, potvrđeno prisutnošću jednakog frankapanskog grba, povezuje *Njemačko-rimski brevijar* sa zidnim slikama u Sveticama i skupinom oko Majstora od Zadobarja. *Njemačko-rimski brevijar* bio je prvi tiskani brevijar na njemačkom

23 Usp. Ivan Jurković, »Vizualni identitet Stjepana III. Frankapana Ozaljskoga«, 2018.

24 Usp. Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima«, 2017., str. 63.

25 Usp. isto, str. 69, 73-78.

26 Usp. isto, str. 77.

21 Matija Mesić, »Krsto Frankapan u tudjini«, u: *Rad JAZU*, 13 (1870.), str. 17-79 (77, bilj. 2).

22 Usp. Rosana Ratković, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 2014., str. 213-215.

govornom području.²⁷ Tiskan u Veneciji u 400 primjeraka i bogato opremljen drvorezima, vrhunsko je umjetničko ostvarenje koje Frankapane povezuje s najvišim društvenim slojevima toga vremena.²⁸

S druge strane, zidne slike u Sveticama i skupina oko Majstora od Zadobarja još u prvoj polovini XVI. stoljeća odražavaju izrazito srednjovjekovna likovna i ikonografska obilježja, a njihova jednostavna likovna sredstva pokazuju djelovanje domaće radionice putujućih majstora koji na ovo područje dolaze iz Hrvatskog primorja. Za razliku od *Njemačko-rimskog brevijara*, ove zidne slike namijenjene su sasvim drugačijoj publici, seljačkom staležu koji živi na frankapanskim posjedima. U odnosu između ovih spomenika možemo primijetiti veliki raspon u umjetničkim ostvarenjima koja nastaju pod frankapanskim pokroviteljstvom u prvoj polovini XVI. stoljeća, od luksuznog brevijara namijenjenog elitnim slojevima društva do skupine zidnih slika u crkvama i kapelama frankapanskih kontinentalnih posjeda, koje domaći majstori slikaju za domaću publiku.

Umjetnička oprema župne crkve sv. Martina u Obervellachu (slov. Zgornja Bela; hrv. Gornji Beljak), u Koruškoj, obuhvaća i povezuje oba ova usmjerenja u umjetničkom pokroviteljstvu frankapanske obitelji.²⁹ Naselje Obervellach

Sl. 6 Grbovi Kršte Frankapana i Apolonije Lang na poledini Frankapanskog oltara (*Der Frangipani-Altar*), 1520., Obervellach, župna crkva sv. Martina, preuzeto iz: Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima koje su 1518. u Veneciji dali tiskati Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang i 1560. u Padovi Katarina Frankapan, supruga Nikole Zrinskog Sigetskog«, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 35 (2017.), str. 70.

nalazi se podno dvorca Falkenstein na posjedu koji je pripadao Apoloniji Lang, supruzi Krste I. Frankapana, a dobila ga je od cara Maksimilijana I. Habsburškog prilikom udaje za prvog supruga, tirolskog velikaša Julijana Lodrona, 1503. godine.³⁰ U župnoj crkvi sv. Martina u Obervellachu nalazi se oltarni triptih poznat po kolokvijalnom nazivu *Frankapanski oltar* (*Der Frangipani-Altar*).³¹ Slike triptiha

27 Usp. isto, str. 61-62.

28 Usp. isto.

29 Pozornost na zidnu sliku s likom sv. Kristofora na pročelju župne crkve u Obervellachu skrenuo mi je kolega Ivan Jurković na znanstvenom skupu *Frankapansko naslijeđe: pet stoljeća Njemačko-rimskog brevijara*, koji je povod ovom članku. Podatak se odlično uklopio u moju temu pa sam nastavila istraživanje. Planirani posjet i terensko istraživanje crkve bilo je onemogućeno pandemijom koronavirusa u travnju 2020. Dugujem veliku zahvalnost kolegi Ivanu Jurkoviću na ovom podatku, kao i na materijalima koje mi je ustupio.

30 Godine 1510. Apolonija Lang ostala je udovica. Usp. Marija Šercer, »Žene Frankapanke«, u: *Modruški zbornik*, 4/5 (2011.), str. 21-81 (54).

31 Usp. Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima«, 2017., str. 68.

(dovršenoga 1520.) izradio je nizozemski slikar Jan van Scorel,³² po narudžbi salzburškog nadbiskupa, kardinala i savjetnika svetorimskih careva Mateja Langa, i sestre mu Apolonije sa suprugom Krstom I. Frankapanom.³³

Triptih se sastoji od prizora Svetoga rodbinstva u središnjem polju i likova sv. Kristofora s lijeve i sv. Apolonije s desne strane, svetačkih zaštitnika pokrovitelja oltara, Krste I. Frankapana i njegove supruge Apolonije Lang. Na poledini središnje slike triptiha nalaze se grbovi bračnog para Krste I. Frankapana i Apolonije Lang, slični grbovima na zidnim slikama u župnoj crkvi Rođenja Marijina u Sveticama i u *Njemačko-rimskom brevijaru* (sl. 6).

Frankapanski oltar nalazi se uz čeonu zid sjeverne kapele crkve, smješten unutar masivnog baroknog okvira, tako da se ovi grbovi na poledini ne mogu vidjeti.³⁴ Crno-bijela fotografija objavljena je na mrežnim stranicama RKD-a – Nizozemskog instituta za povijest umjetnosti u Den Haagu (RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis).³⁵

Prvi je znanstveno opisao i atribuirao oltar u Obervellachu austrijski povjesničar i arhivist August von Jaksch 1890. godine.³⁶ Njemački povjesničar umjetnosti Henry Thode objavio

je 1895. godine presliku grba u svom povijesnom romanu *Der Ring des Frangipani*.³⁷ U domaćoj literaturi o *Frankapanskom oltaru* i grbovima na poledini prvi je pisao Emilij Laszowski.³⁸

Jan van Scorel (Schoorl, 1495. – Utrecht, 1562.) bio je nizozemski slikar koji je imao važnu ulogu u uvođenju elemenata talijanske renesanse u nizozemsko i flamansko slikarstvo. Talijanski način slikanja usvojio je tijekom boravka u Italiji od 1518. do 1524. godine. Nakon povratka u Nizozemsku 1524. godine smjestio se u Utrechtu gdje započinje uspješnu karijeru kao slikar i učitelj.³⁹ U svojim ranim dvadesetim godinama Jan van Scorel počeo je putovati po Europi. U Veneciji se spominje 1518. – 1522. godine. Preko Austrije vjerojatno putuje za Nürnberg, a na tom putovanju zaustavlja se u Obervellachu, gdje slika *Frankapanski oltar*, koji se smatra njegovim prvim reprezentativnom djelom.⁴⁰

Zanimljivo je pitanje zbog čega su naručitelji *Frankapanskog oltara*, Apolonija Lang, njezin brat Matej Lang i suprug Krsto I. Frankapan, odabrali baš Jana van Scorela, mladog nizozemskog slikara koji je u Italiju došao učiti o renesansnom slikarstvu, kao izvršitelja njihove narudžbe.

32 Usp. Markus Santner, *Bild versus Substanz: Die Restaurierung mittelalterlicher Wandmalerei im Spannungsfeld Zwischen Theorie und Praxis* (1850-1970). *Entwicklungslinie in Karnten und Österreich*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2016., str. 72.

33 Usp. isto, str. 68. Za drugačiju interpretaciju (i dataciju) narudžbe triptiha, usp. prilog Ivana Jurkovića u ovom zborniku.

34 Usp. isto.

35 Usp. isto; <https://rkd.nl/nl/explore/images/27458> [pristupljeno 21. travnja 2023.]

36 Usp. August von Jaksch, »Die Scorel'sche Altartafel zu Obervellach und ihre Stifter«, u: *Neue Carinthia: Zeitschrift für Geschichte, Voks- und Altherthumskunde Kärntens*, I (1890.) 2, str. 81-94.

37 Usp. Henry Thode, *Der Ring des Frangipani: ein Erlebnis*, Frankfurt am Main: Verlag von Heinrich Keller, 1895.; hrvatsko izdanje: *Frankapanov prsten: doživljaj*, prev. Ivo Horvat, Zagreb: Hrvatsko izdavačko bibliografsko društvo, 1944. [Rijeka: Matica hrvatska, Tiskara Rijeka, 1992.]

38 Usp. Emilij Laszowski, »Frankopanske uspomene u Obervellachu«, u: *Svijet: ilustrirani tjednik*, 5, (1930.) 18, str. 466.

39 Usp. Rudolf Herman Fuchs, *Dutch Painting*, London: Thames and Hudson, 1978., str. 20.

40 Usp. <https://rkd.nl/en/explore/artists/71591> [pristupljeno 15. travnja 2020.]

Krsto Frankapan bio je od 1514. do 1519. godine zatočen u Veneciji. Zarobljen je kao zapovjednik njemačkih četa cara Maksimilijana I., koji je 1513. godine započeo rat s Mletačkom Republikom radi osvajanja Furlanije.⁴¹ Jan van Scorel spominje se u Veneciji od 1518. do 1522. godine, a Apolonija Lang pridružuje se supruhu 1517. godine,⁴² pa je moguće da su se sreli u Veneciji i dogovorili narudžbu, koju je slikar izvršio nekoliko godina poslije, na putovanju iz Venecije prema Nürnbergu.

Središnji prizor *Frankapanskog oltara*, s prikazom Svetoga rodbinstva (sl. 7), predstavljen je na način žanrovski proširenih obiteljskih prizora nizozemskog slikarstva i ne pokazuje još izrazita obilježja utjecaja talijanskog renesansnog slikarstva po čemu će Jan van Scorel poslije postati poznat. Likovi Svete obitelji smješteni su na lijevoj strani, dok im s desne strane prilaze ostali likovi, među kojima se ističu dvije žene s djecom u naručju. U naborima koji padaju po tlu na lijevoj strani još se može primijetiti slikanje lomljenih nabora tipičnih za nizozemsko slikarstvo xv. stoljeća. Pokrivala za glavu žena također imaju sjevernjačka obilježja. Na način nizozemskog slikarstva slikana je i arhitektura i pejzaž u pozadini, kao i nebo sa slikovitim oblacima.

Motiv sv. Kristofora s lijeve strane odgovara uobičajenoj ikonografiji ovog lika, s prikazom krupnog muškarca, koji nosi malog Isusa na lijevom ramenu, a desnom rukom oslanja se na veliku prolisalu granu. Lik sv. Apolonije s desne strane slikan je s otvorenom knjigom u lijevoj ruci i velikim kliještima, atributom ove svete, u desnoj ruci. Kapa na glavi svete

odgovara sjevernjačkoj modi pokrivala za glavu, kao i na likovima žena na središnjem prizoru. U slikanju planinskog pejzaža u pozadini svetačkih likova na bočnim poljima triptiha može se prepoznati prisutnost talijanskog utjecaja, za razliku od uobičajenih ravničarskih pejzaža nizozemskog krajolika i slikarstva.

Nešto ranije od dovršetka narudžbe oltara u Obervellachu 1520. godine, bračni par Apolonija Lang i Krsto I. Frankapan naručuju izradu *Njemačko-rimskog brevijara* 1518. godine.⁴³ Na početku (fol. 16v/B8v) i kraju (fol. 600v/468v) *Brevijara* nalazi se grafika s prikazom krunjenja Marijina u prisutnosti Krste I. Frankapana i Apolonije Lang.⁴⁴ Za razliku od *Frankapanskog oltara*, gdje su prikazani svetački zaštitnici supružnika, na grafici u *Njemačko-rimskom brevijaru* prikazani su supružnici osobno, bez aureola, u svjetovnoj odjeći. Apolonija Lang odjevena je u široku haljinu, s nakitom oko vrata, dok je Krsto I. Frankapan u vojničkom oklopu, naoružan mačem, s ostrugama na čizmama, a vojničku kacigu ukrašenu perjanicom iz poštovanja je skinuo s glave i nalazi se na tlu ispred njega (sl. 8).

Sve ove narudžbe potječu iz vremena zatočenja Krste I. Frankapana u Veneciji, pa možemo pretpostaviti da predstavljaju neku vrstu zaloga supružnika za Krstino oslobođanje. S obzirom na Krstino zatočenje, ovim narudžbama vjerojatno je upravljala Apolonija Lang, uz pomoć svog brata Mateja Langa, visokopozicioniranog salzburškog nadbiskupa, kardinala i savjetnika

43 Usp. Ivan Jurković, »O grbovima u molitvenicima«, 2017., str. 61.

44 Usp. Marija Šercer, »Žene Frankopanke«, 2011., str. 59. Usp. također: prilog Irene Galić Bešker u ovom zborniku; Sanja Cvetnić, Danko Šourek, Tanja Trška, *Frankapanski brevijar: otisak sudbine. Ilustracije molitvene knjige u zlatno doba mletačkoga tiskarstva*, Zagreb: FF press, 2019., str. 85-87, 129.

41 Usp. Marija Šercer, »Žene Frankopanke«, 2011., str. 54-55.

42 Usp. isto, str. 55.

Sl. 7 Jan van Scorel, *Frankapanski oltar (Der Frangipani-Altar)*, cjelina, Obervellach, župna crkva sv. Martina (snimio Danko Šourek)

svetorimskih careva. Neki autori smatraju da je na središnjem polju *Frankapanskog oltara*, na prizoru Svetoga rodbinstva, prikazana obitelj Lang, Apolonija Lang i njezinih sedmero braće i sestara,⁴⁵ iako u ikonografiji prizora nema prepoznatljivih elemenata za potvrdu ove pretpostavke.

45 Usp. Marija Šerčer, »Žene Frankopanke«, 2011., str. 60.

S obzirom na to da oltar nastaje u vrijeme Krstina zatočenja u Veneciji, kao zalog supružnika za njegovo oslobađanje, možemo pretpostaviti da odabir ikonografske teme Svetoga rodbinstva predstavlja neku vrstu društvene propagande koju provodi Apolonija Lang da bi skrenula pozornost društvenih krugova kojima pripadaju na položaj njezina supruga.

Sl. 8 Giovanni Andrea Vavassore, *Krsto Frankapan i Apolonija Lang* – detalj drvoreza *Krunidba Bogorodice u Njemačko-rimskom brevijaru* (1518.)

Iz vremena zatočenja Krste I. Frankapana u Veneciji sačuvala su se tri prikaza koja možemo povezati s njegovim likom, portret Krste I. Frankapana u *Njemačko-rimskom brevijaru*, prikaz sv. Kristofora na *Frankapanskom oltaru* i zidna slika s likom sv. Kristofora na južnoj fasadi crkve u Obervellachu. Učestalo prikazivanje Krstina lika vjerojatno pokazuje da se radi o osmišljenoj promidžbenoj akciji upozoravanja na njegov teški položaj, pri čemu je svakako važno prikazivanje Krste I. Frankapana u *Njemačko-rimskom brevijaru* kao hrabrog naoružanog ratnika u oklopu, ali istovremeno poniznog pred Bogorodičinim likom.

Na južnoj fasadi kora župne crkve sv. Martina u Obervellachu nalazi se zidna slika s likom sv. Kristofora, datirana oko 1515. – 1520.

godine (sl. 9).⁴⁶ Prikazivanje sv. Kristofora na južnoj fasadi crkve bilo je rašireno i uobičajeno u srednjem vijeku jer se vjerovalo u apotropejske moći prikaza ovog sveca koji je štitio od nenadane smrti onoga tko ga je toga dana ugledao.

U kontekstu prikaza likova sv. Kristofora i sv. Apolonije na oltarnom triptihu koji je izradio Jan van Scorel u istoj crkvi, kao svetačkih zaštitnika supružnika Krste I. Frankapana i Apolonije Lang, prikaz sv. Kristofora na pročelju crkve u Obervellachu vjerojatno je također u vezi s pokroviteljstvom ovog bračnog para, blizak i po vremenu nastanka. Zidna slika s likom sv. Kristofora u Obervellachu po likovnim svojstvima može se povezati sa skupinom zidnih slika

⁴⁶ Usp. https://de.wikipedia.org/wiki/Pfarrkirche_Obervellach [pristupljeno 7. travnja 2020.]

Sl. 9 Obervellach, župna crkva sv. Martina, zidna slika s prikazom sv. Kristofora na južnom pročelju (snimio: Danko Šourek)

oko Majstora od Zadobarja i njegove radionice, koje smo prije povezali s pokroviteljstvom frankapanske obitelji. Jednaka su jednostavna likovna sredstva, izrazita stilizacija i ograničena upotreba zemljanih boja među kojima prevladavaju crvena, žuta i zelena, kao obilježja djelovanja kasnosrednjovjekovne radionice koja smo prepoznali na zidnim slikama ove skupine. Jednako kao na prikazu sv. Kristofora na *Frankapanskom*

oltaru u unutrašnjosti crkve, svetac na pročelju prikazan je u skladu s uobičajenom ikonografijom, kao krupni muškarac, duge kose i brade, koji bosim nogama korača kroz vodu. Na desnom ramenu nosi malog Isusa, a lijevom rukom oslanja se na veliku prolistalu granu.

U skupini zidnih slika oko Majstora od Zadobarja u Hrvatskoj, sv. Kristofor prikazan je na južnom pročelju proštenjske kapele sv. Marije Snježne u Volavju, a pokraj njega nalazi se i vrlo oštećeni prikaz sv. Jurja. Prizor s likom sv. Kristofora u Volavju uništen je u gornjem dijelu zbog probijanja baroknog prozora (sl. 10).⁴⁷ Vide se samo bose noge u donjem dijelu, s jednakom ružičastom bojom inkarnata kao u Obervellachu i sjenčanjem u nijansama ružičaste boje. U odnosu na skupinu zidnih slika oko Majstora od Zadobarja u Hrvatskoj, prizor sa sv. Kristoforom u Obervellachu pokazuje dočertanija stilska obilježja, s preciznijim slikanjem kontura i sjenčanjem, pa ga zbog toga vjerojatno možemo smatrati radom vodećeg majstora i jednim od ranijih primjera djelovanja ove radionice.

Djelovanje radionice Majstora od Zadobarja na području Hrvatske povezali smo sa skupinom zidnih slika na području Slovenije, koje se pripisuju djelovanju »hrvatskih slikara«, a rasprostiru se na području od Ljubljane do Bele krajine.⁴⁸ Zidna slika s likom sv. Kristofora u Obervellachu pokazuje da se djelovanje ove putujuće radionice proteže i do Koruške.

Na *Frankapanskom oltaru* i zidnoj slici s likom sv. Kristofora u župnoj crkvi sv. Martina u Obervellachu nalazimo dva umjetnička ostvarenja nastala vjerojatno pod pokroviteljstvom

47 Usp. Rosana Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, 2014., str. 229-231.

48 Usp. Janez Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji*, 2001., str. 31.

Sl. 10 Volavje, proštenjarska crkva sv. Marije Snježne, fragmentarno sačuvana zidna slika s prikazom sv. Kristofora (fototeka IPU, Zagreb; snimio Jovan Kliska)

bračnog para Apolonije Lang i Krste I. Frankapana oko 1520. godine, čiji autori pripadaju različitim kulturnim i umjetničkim sredinama i mogli bismo reći da su namijenjeni publici različitih društvenih slojeva. Slike *Frankapanskoga oltara* (dovršen 1520.) izradio je Jan van Scorel, nizozemski slikar pod utjecajem talijanske renesanse, kojem je ovo prvo reprezentativno djelo, a znatniji ugled steći će nakon povratka u Nizozemsku 1524. godine. Ova narudžba u skladu je s ukusom i umjetničkim zahtjevima društvene elite toga vremena, kao i *Njemačko-rimski brevijar*, koji također

nastaje pod zajedničkim pokroviteljstvom bračnog para Apolonije Lang i Krste I. Frankapana 1518. godine. S druge strane zidna slika s likom sv. Kristofora na pročelju crkve u Obervellachu, koju vjerojatno također možemo datirati oko 1520. godine, rad je velike i zaposlene slikarske radionice, koja na kraju srednjeg vijeka oslikava crkve na velikom području od Hrvatskog primorja do Koruške, a njihovi radovi namijenjeni su seoskom staležu na frankapanskim feudalnim posjedima.

Djelovanje Majstora od Zadobarja i njegove radionice oko dvadeset je godina kasnije od predstavljene zgušnjene aktivnosti u narudžbama Apolonije Lang i Krste I. Frankapana. Možemo pretpostaviti da je prikaz sv. Kristofora na fasadi u Obervellachu jedan od pr-

vih radova ove radionice po narudžbi frankapanske obitelji, da bi ista radionica u sljedećim godinama nastavila djelovati na posjedima Frankapana u kontinentalnoj Hrvatskoj.

SUMMARY

Master of Zadobarje and Christopher I Frankapan

The paper discusses a group of wall paintings in Croatia related to the chapel of St Anthony in Zadobarje, which houses the most complete preserved cycle of the group painted by an unknown master eponymously named Master of Zadobarje. Given the presence of Glagolitic inscriptions in Zadobarje and the Frankapan coat of arms on the wall paintings in Svetice, the author associates the wall paintings of this group with the activities of a workshop originating from the Croatian Littoral, active on the Frankapan family estates in inland Croatia. The said group of wall paintings is connected to the *Deutsch-römisches Brevier*, commissioned by Apollonia Lang and Christopher I Frankapan in 1518, through the presence of the same Frankapan coat of arms as the one depicted on the wall paintings in Svetice. The relations between these artworks indicate two directions in the artistic and patronage interests of the Frankapan family: on the one hand, a visually ambitious edition intended for the social elite, and on the other, more modest wall paintings intended for their feudal subjects. Both interests can be detected in artwork preserved in the parish church of St Martin in Obervellach, on the estate of Apollonia Lang. Inside the church is the *Frankapan (Frangipani) altarpiece*, a triptych painted by Dutch painter Jan van Scorel, one of the artists who introduced the influences of the Italian Renaissance into Dutch painting. The southern façade of the church features a wall painting of St Christopher that can be associated with the group around the Master of Zadobarje, which probably represents one of the earliest achievements of this workshop on the Frankapan estates. It can be assumed that other members of the Frankapan family continued their patronage

of this workshop and their production of wall paintings in churches situated on their estates in inland Croatia.

KEYWORDS: Master of Zadobarje, church of St Mary in Svetice, *Deutsch-römisches Brevier*, *Frangipani altarpiece*, Jan van Scorel, parish church of St Martin in Obervellach, Christopher I Frankapan (Frangipani), Apollonia Lang